

of

Het mooie en het minder mooie van stempels.

door Michel Goppel

INLEIDING

Er was eens een tijd waarin postzegels bedoeld waren om op een brief te plakken. Ze dienden als bewijs dat de bezorgkosten vooraf betaald waren. Maar naarmate er meer postzegels in omloop werden gebracht, steeg de belangstelling voor deze betaalbewijzen in miniformaat en kregen de gebruikte zegels een tweede leven als verzamelobject. Dat tweede leven begon héél lang geleden op redelijk grove wijze: de zegels werden met brute kracht van het briefpapier gescheiden, waarbij delen van het ene papier achter konden blijven op het andere en omgekeerd natuurlijk. In de begintijd keken de verzamelaars - het woord filatelist - moest nog worden uitgevonden niet zo nauw. Als het plaatje maar ingeplakt kon worden. Later kreeg men door dat het afweken van de zegels tot een beter resultaat leidt, zodat er toch nog een heleboel zegels goed terecht zijn gekomen. De fraaiste plaatjes kreeg men natuurlijk door de zegels rechtstreeks aan het loket aan te schaffen, zodat ze zonder die ontsierende stempels aan de verzameling toegevoegd konden worden. Dat is vanzelfsprekend ook een manier van verzamelen, maar wel één die voorbij gaat aan de bestaansreden van de postzegel: dienst doen op een poststuk. Het stempel dat de postdienst ter voorkoming van hergebruik op de zegels aanbrengt, toont dat de zegel ook daadwerkelijk dienst heeft gedaan.

MAAR

Niet alle gestempelde postzegels hebben daadwerkelijk op een bezorgd poststuk gezeten. Bekend zijn de zegels uit Oost-Europa waar het stempel al in de drukkerij op was aangebracht, bedoeld om met de verkoop hiervan Westerse valuta binnen te halen.

In Nederland kennen we het voorbeeld van de eerste dagenveloppen (de oudjes niet te na gesproken) waar wel zegels zijn opgeplakt en die ook afgestempeld, maar die niet echt gelopen hebben. Er staat ook geen adres op.

Een ander voorbeeld vormen de zomerzegels van vóór 1950.

Ter voldoening van de kosten voor grotere zendingen (frankering bij abonnement) was het tot 1950 mogelijk toeslagzegels tot het gewenste bedrag te laten afstempelen. De zegels kreeg de verzender weer mee, zodat hij/zij voor de meerprijs van de toeslag over grote aantallen afgestempelde zomerseries kon beschikken.

Anders dan de hiervoor genoemde eerste dagenveloppen zijn de gestempelde zomerzegels wel postaal gebruikt, maar hebben niet op een poststuk gezeten. Echt gelopen zegels hebben geen lichte hoekstempels.

Nog een voorbeeld vormen de zegels die speciaal voor de verzamelaars zijn afgestempeld.

Tegenwoordig doen alle postdiensten daaraan mee, maar vroeger kwam dat minder vaak of zelfs helemaal niet voor. De TBC-zegels met het stempel "Amsterdam 31 jan 07, 10-12N" zijn daar een bekend voorbeeld van. ▼

Minder bekend zijn de afstempelingen op de inflatiezegels van Duitsland en andere Centraal Europese landen, die begin jaren twintig zijn uitgegeven. Vooral in 1922 en 1923 konden de zegels door de oplopende geldontwaarding en dus de hogere posttarieven na korte tijd nog slechts een fractie van de benodigde frankeerwaarde voldoen en waren dus niet meer te gebruiken, er moesten immers veel meer zegels op een brief dan er feitelijk op pasten. Echt gebruikte zegels uit die tijd zij dan ook vaak schaars en dus duur in aanschaf.

▲ voorzijde

▲ achterzijde

Dat geldt zeker voor de postzegels van de Freie Stadt Danzig. Met het verdrag van Versailles in 1918 was Danzig op 10 februari 1920 tot een soeverein gebied geworden dat als stadsdeel een zelfstandige postdienst had maar economisch sterk met Duitsland verbonden bleef. De problemen van geldontwaarding speelden in Danzig dan ook even sterk als in Duitsland. De Danziger postzegels waren als verzamelgebied zeer in trek. De oplage voor feitelijk gebruik voor de 383000 inwoners waren weliswaar laag, maar het aantal

verzamelaars was enorm. Heel Duitsland en daarbuiten verzamelde postzegels uit Danzig. De Danziger Post verkocht dan ook enorme aantallen zegels die nooit dienst hoefde te doen op een brief of briefstuk. De meeste daarvan verdwenen ongebruikt in albums en stockboeken van verzamelaars en handelaren. Maar om de vraag naar gestempelde zegels te voldoen bedacht de postzegelbranche iets anders. Na overleg met de postdirectie liet de branche vanaf 1924 tienduizenden zegels uit de periode 1920-1923 afstempelen (nastempelen dus).

Daarvoor benutte men de stempels die op dat moment al enige jaren in gebruik waren, waarbij de data in de stempels werden teruggezet naar het betreffende tijdvak. Dat ging niet altijd zoals men dat wilde en dus niet altijd goed. Maar dat komt straks nog aan bod. Het resultaat van deze weinig ethische handelswijze was in ieder geval dat er voldoende afgestempeld materiaal voorhanden kwam om aan de vraag van de verzamelaars te voldoen. De Michel catalogus geeft voor die zegels speciale prijzen en die zijn alleszins betaalbaar. Het aantal echt gelopen zegels bleef ondertussen onveranderd laag; die zijn dus een heel stuk duurder dan de "welwillendheidsafstempelingen".

Tsja, wat moet je dan als je postzegels verzamelt die het liefst echt gelopen hebben? Hoe kom je erachter welke Danziger zegels aan het loket zijn gestempeld en welke er op een poststuk hebben gezeten? Als ze nog op een herkenbaar poststuk zitten, is dat duidelijk, behoudens de vervalsingen. Maar hoe is het bij losse zegels? Anders dan dan bij de Nederlandse TBC-zegels is er allerm minst sprake van een uniforme afstempeling. Integendeel, het aantal gebruikte stempel was groot. Niet alleen in de stad, maar ook in tientallen kleine plaatsen die tot het territorium van de Freie Stadt Danzig behoorden, werd immers kwistig afgestempeld. Bestaat er eigenlijk wel een methode om het kaf van het koren te scheiden? Om het overzicht te behouden moeten we even een stapje achteruit doen.

De postdienst in de stad Danzig beschikte in de periode 1920-1923 over een hoofdpostkantoor (Danzig 1), en vier bijkantoren (Danzig 2,3 en 4) en het stationspostkantoor (Danzig 5), dat vóór 1906 en na 1933 de status van bijkantoor had. Alle kantoren beschikten vanzelfsprekend over eigen stempels, die ook het nummer van het kantoor vermelden. Verreweg de meeste post werd afgehandeld op de kantoren Danzig 1 en Danzig 5, waar een groot

aantal verschillende stempels tegelijkertijd in gebruik waren. Voor een uitvoerige beschrijving van de Danziger postgeschiedenis, zie de artikelen van H.Hulkenberg in het maandblad Filatelie. In de kleinere plaatsen en gehuchten en in de rest van het territorium waren in totaal 90 afzonderlijke postkantoorpjes te vinden, die in de oudere Michel catalogus met name genoemd worden. Die plaatselijke kantoren beschikten vaak

over niet meer dan een enkel stempel. Alle gehanteerde stempels met hun karakteristieke en periode van inzet worden beschreven door Klaus Wolff in zijn handboek Stempelkatalog Danzig (ed.Berlin 2000)

Verreweg de meeste postzegelhandelaren waren in de stad Danzig zelf gevestigd. Het aantal handelaren dat actief was in Danzig , groeide van 7 in 1920 tot ca 40 in de jaren daarna. Een enkeling was wellicht neergestreken in één van de wat grotere plaatsen in de omgeving, zoals Zoppot of Langfuhr. Maar het is slecht voorstelbaar dat in gehuchten met enkele honderden tot duizenden inwoners, zoals Heubude en Neuteich, in die tijd een postzegelhandel te vinden was. De handelaar die grotere aantallen zegels wilde laten afstempelen, zal dat bij voorkeur in het postkantoor in de naaste omgeving doen waar hij ook zijn handelsvoorraad postfris betrok en waar hij de beste contacten had. Het zelfde geldt voor de verzamelaar die een enkele of een serie zegels wilde laten afstempelen. Tijdens de looptijd van de inflatiezegels zullen dergelijke welwillendheidsafstempelingen aan het loket zijn voorgekomen. De omslag kwam na de geldhervorming op 1 november 1923: postfrisse inflatiezegels waren voor een habbekrats te krijgen en dus was de verleiding groot om deze alsnog van een stempel te laten voorzien. De handelaren zelf konden dat niet zomaar op een willekeurig kantoor aan het loket laten doen, de stempeldata moesten immers worden aangepast.

De Danziger Post nam de bestellingen van de handelaren in ontvangst en liet de benodigde aantallen afstempelen. Hoewel het logistiek niet het meest voor de hand ligt, gebeurde de afstempelingen op verschillende kantoren, ook in de kleinere dorpen. Van het dorp GÜttland bv. Zijn de losse zegels nauwelijks te keuren omdat het stempel veelvuldig voor nastempelen zijn gebruikt. Ook alle Luftpost-ellipsstempels zijn zo gebruikt. Met deze kennis kunnen we aan de slag en dat doen we in acht stappen.

STAP 1. GOM

De eerste selectie is vanzelfsprekend simpel. Alle afgestempelde zegels met volle gom hebben nooit nooit op een brief gezeten. Die leggen we dus apart als zijne welwillendheidsafstempeling. Dan valt op dat de zegels nauwelijks korte tandjes of andere onvolkomenheden vertonen en dat de stempels zo keurig zijn geplaatst.

STAP 2. GOM + Papierresten

Voor zegels die papierresten op de achterzijde laten zien met daarnaast nog de oorspronkelijke gom zijn er twee mogelijkheden.

- A.** ze hebben op een brief gezeten en zijn daar afgescheurd zonder te zijn geweekt of,
- B.** ze zijn met welwillendheidsstempel en volle gom in een album geplakt geweest en daar weer uitgescheurd.

Het was overigens ook toegestaan om op papier geplakte zegels op het kantoor te laten afstempelen. In het algemeen zien zegels als bedoeld onder **B.** er aanmerkelijk frisser uit als die van **A.** De post gaat niet altijd zorgvuldig met de bestellingen om. Ook worden de stempels in het dagelijks gebruik haastig gezet. Keurige tandingen in combinatie met nette afstempelingen wijst dus ondanks de papierresten op de achterzijde op categorie **B.** Die leggen we dus bij de in stap 1 geselecteerde zegels.

Stap 3. Stempeldatum

U zult merken dat elke stap iets lastiger wordt dan de voorafgaande. Nu gaat het erom de stempeldatum te ontcijferen. Zegels die zodanig zijn gestempeld dat de datum naast de zegel is gevallen of onleesbaar is, gaan door naar de volgende ronde. Is de stempeldatum leesbaar dan doen we twee checks:

- A. valt de stempeldatum binnen de periode van geldigheid van het zegel?
- B. valt de datum binnen de periode waarin het stempel is gehanteerd?

Het komt regelmatig voor dat afstempelingen een datum vertonen die ligt vóór de uitgiftedatum van het zegel: typisch een geval van (frauduleuze) nastempeling, zeggen we dan. De oorzaak ligt in het feit dat de nastempelende beambte niet precies op de hoogte was van de geldigheidsduur of daar weinig rekening mee hield: als er maar een stempel op kwam was het al goed. Overigens gebeurde dat net zo goed in Duitsland zelf: zo werd een dienstzegel die pas op 13 november 1923 uitgebracht kon worden, voorzien van een stempel met de datum 4 oktober 1923. Vervalsen is ook een vak.

Theoretisch is het mogelijk dat zegels zijn gebruikt na de officiële geldigheidsduur. Maar van inflatiezegels t.w.v. miljoenen mark is dat na de omschakeling op de nieuwe valuta (pfennige en gulden) nauwelijks voorstelbaar. Bovendien was de controle in die tijd aanmerkelijk scherper dan tegenwoordig. Dus alle zegels die niet voldoen aan A. leggen we op de stapel welwillendheidsafstempelingen.

De vraag B is lastiger te beantwoorden, want daarvoor is het nodig de perioden te weten waarin de honderden verschillende stempeltypen zijn gebruikt. Daarvoor is het handboek van Claus Wolff onontbeerlijk. Zo is het stempel Danzig 1 met een Z (in schrijfschrift) pas op 20 juni 1922 in gebruik genomen. Het kan dus nooit in 1920 gebruikt

◀ op een Germania-zegel. Dat stempel zou wel gebruikt kunnen zijn op 20 juni 1923. Maar als we goed kijken, vertoont de ▶ bovenste dwarsstreep twee hiaten, kenmerkend voor een beschadiging aan het stempel, die in 1926 is opgetreden. Ergo: teruggedraaide datum. Hetzelfde geldt voor andere stempels die na de inflatieperiode beschadigd zijn geraakt. Ook die vaak karakteristieke beschadigingen mogen nooit op de oudere zegels te zien zijn. Verder werd er wel eens een stempel-

type gebruikt, dat pas in de dertiger jaren werd ingevoerd, het Zweikreissteg stempel of kortebalkstempel. Dan hoeft je niet eens de datum te kunnen lezen om te weten dat er mee geknoeid of gesjoemeld is.

En daarmee hebben met dank aan Klaus Wolff weer meerdere nastempelingen aan de snel groeiende stapel nastempelingen kunnen toevoegen.

STAP 4. Identieke stempels

Handelaren en particulieren die hele series ter afstempeling aan het loket aanboden, kregen daar logischerwijze hetzelfde stempel op elke zegel. ▼ Die series verdwenen dan ook in een album of verzameling en zitten daar nu nog.

U herkent ze als de hele serie op dezelfde wijze gestempeld. Dat kunnen ook losse zegels zijn, maar ook zegels op papier waarop het gehele stempel zo mooi uitkomt. Ook dit zijn welwillendheidsstempels, maar over het algemeen geen frauduleuze nastempelingen. Vindt u in een serie slechts 2 of 3 zegels met identiek stempel, dan kan het zijn dat deze samen op een envelop hebben gezeten. Maar,

ja, het kan ook gaan om de restanten van een afgestempelde serie, daar heb ik geen antwoord op, behalve het criterium van stap 8.

STAP 5. Wijze van afstempeling

Als grote hoeveelheden afgestempeld moesten worden, ging het vooral met hele vellen of veldelen tegelijk en niet op losse zegels zoals bij stap 4. Maar probeert u maar eens een stempel met een diameter van 25 mm of meer op een veldele te plaatsen zonder de aangrenzende zegels te raken, Lukt niet, behalve bij grootformaatzegels natuurlijk. Bovendien is het niet handig om elke zegel apart te stempelen (100 in een vel), slimmer is om twee zegels met een klap te stempelen of beter nog in blokjes van 4.

Het eerste levert keurige halve stempels per zegel en zijn (verdacht), het tweede fraaiere hoekstempels (zeer verdacht). Ziet u naast het "normale stempel" nog sporen van stempels die op of naast gelegen zegels waren gezet, dan behoren de alarmbellen te gaan rinkelen. Vooral de ellipsvormige luchtpostzegels verraden vaak dat ze in een vast patroon over het vel zijn aangebracht. En met zo'n grote ellips kun je sneller een vel vol stempelen dan met een klein rondstempel.

DANZIG, ECHT GEBRUIKT? 4

Het is misschien geen doorslaggevend bewijs, maar enig gezond wantrouwen mag u rustig aan de dag leggen. Overigens werd in 1930 een uitgebreide verzameling Danziger luchtpostbrieven geveild, waarop slechts bij hoge uitzondering ellipsvormige stempels voorkwamen.

STAP 6. DE POSTTARIEVEN

Wij vinden wel dat de posttarieven in Nederland veel e snel stijgen, maar dat is niets vergeleken bij de stijgingen in Duitsland en Danzig tijdens de Hochinflation. De Michel catalogus geeft een overzicht van de tarieven uit die tijd. Zo was de 50 Mark luchtpostzegel op de stempeldatum van 21 juni 1923 goed voor de frankering van een brief buiten de regio of een zwaardere brief. Drie maanden later op 11 september, moesten vergelijkbare zendingen met 150.000 mark worden gefrankeerd. Het zal duidelijk zijn, dat dezelfde zegel met de latere stempeldatum geen enkele postale zin heeft gehad. Kortom nagestempeld of op z'n gunstigst filatelistisch maatwerk.

enkele postale zin heeft gehad.

Het vergt wat uitzoek werk maar de stapel met welwillendheidstempels groeit gestaag.

STAP 7. DE KALENDER

Laten we even kijken naar de in stap 1 geselecteerde afstempelingen. Daarvan weten we dus zeker dat het om maakwerk gaat. We kunnen er rustig van uit gaan, dat een een keer teruggedraaid stempel veelvuldig werd gebruikt met dezelfde ingestelde datum. Het is uitermate onwaarschijnlijk, dat de ingestelde datum tussentijds gewijzigd werd. Dus alle combinaties van stempeltype en data, zoals in onze stapel voorkomen, zijn bij voorbaat verdacht. Als u over voldoende materiaal beschikt, valt u wellicht iets op. Een statische analyse (big data) kan hier nog wel een en ander aan het licht brengen. Zelf ben ik daar nog niet aan toe gekomen en zoveel materiaal heb ik ook weer niet. Daarmee kom ik aan het eind van mijn Latijn.

STAP 8. GEZOND VERSTAND

Via de methode van uitsluiting hebben we stap voor stap getracht het kaf van het koren scheiden. Maar er blijft nog veel materiaal over, waar de stempeldata niet leesbaar is of naast het zegel is gevallen, waar het stempel in het algemeen is uitgelopen, enz. Bij de overgebleven gevallen kunt u het best uw gezond verstand blijven gebruiken. Houdt u daarbij in het achterhoofd dat naar schatting 90% van de gestempelde Danziger zegels niet op een poststuk hebben gezeten. Overigens keurmeesters kunnen dat evenmin bepalen. U krijgt het zegel dan zonder keurmerk d.w.z ongekeurd terug. Omdat de postfrisse zegels uit de inflatieperiode zowel uit Duitsland als Danzig vrijwel niets kosten is het voor vervalsers uitermate lucratief om een stempel te maken en deze zegels na te stampelen, stempelvervalsing dus. Maar dan praten we over een andere soort vervalsing dan de officiële nastempeling door de postdienst. Let vooral op de kleur van de stempelinkt. Deze is in het algemeen donkerzwart. Andere kleuren zonder de vermelding daarvan door Klaus Woff zijn vervalsingen.

TENSLOTTE

Is de aanblik van het zegel vergelijkbaar met die, die in stap 1 reeds werden geselecteerd, dan heeft het zegel hoogstwaarschijnlijk niet echt gelopen. Als de kwaliteit van het zegel en het stempel te mooi is om waar te zijn is het dat ook. Onaantrekkelijke zegels met een zwaar stempel, kleine onvolkomenheden door nonchalant afscheuren en sporen van hardhandige brievenbestellers zij in dat opzicht meer geloofwaardiger en daarmee voor mij verzamelwaardiger. Zo heeft het zegel rechts echt gelopen op een pakketkaart, ik vind dit een ► prachtstuk, inclusief het ponsgat in het midden. Maar dat is een kwestie van smaak.

MEER WETEN ?

Het einde van de Freie Stadt Danzig, door A.Hulkenberg in het maandblad Filatelie. Januari 2000

Het Reichmarktjperk, door A.Hulkenberg in het maandblad Filatelie, juni 2011

Stempelkatalog Danzig, door Klaus Woff, Berlin 2014

www.arge.danzig.org

Nog enige voorbeelden.

identieke stempels

fantasie stempel
in de verkeerde kleur

te mooi om waar te zijn

echt gebuikt met veel sporen daarvan

welwillendheidstempel

Michel.Goppel.kpnmail.nl